

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

БАКИНСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

АСКЕР ТАГИРОВИЧ ГАДЖИЕВ

**СОЧЕТАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ И ТРАДИЦИОННЫХ
ПОДХОДОВ В ФОРМИРОВАНИИ ИНТЕРАКТИВНОЙ СРЕДЫ
ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК
ИНОСТРАННОМУ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ ВУЗЕ**

5801.01 – Теория и методика обучения и воспитания
(методика преподавания русского языка)

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание учёной степени
доктора философии по педагогическим наукам

Баку – 2015

*Диссертация выполнена на кафедре русского языка и методики
его преподавания Бакинского славянского университета*

Научный руководитель: **Аида Эйбат гызы Шахбазова**
доктор педагогических наук, профессор

Официальные оппоненты: **Ирана Мамед гызы Алиева**
доктор педагогических наук, профессор

Гюльчин Икмет гызы Гулузаде
*доктор философии по педагогике,
доцент*

Ведущая организация: кафедра русского языка и методики его преподавания Азербайджанского государственного педагогического университета

Защита состоится «30__» __03_____2015 года в «__» часов на заседании Диссертационного совета Д.02071 по защите диссертаций на соискание учёной степени доктора филологических наук и доктора философии по филологическим наукам при Бакинском славянском университете по адресу: AZ1014, г. Баку, ул. С. Рустама, 25.

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке Бакинского славянского университета

Автореферат разослан «__» _____2015 года

Учёный секретарь
Диссертационного совета
Д.02.071 доктор философии
по филологическим наукам,
доцент

Н.Р.МУГИМОВА

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Актуальность исследования обусловлена тем, что начало XXI века характеризуется бурным ростом научно-технического прогресса. Развитие технических средств, в том числе и компьютерных технологий, достигло небывалых высот. Если совсем ещё недавно компьютер был доступен лишь немногим, то сегодня мы становимся свидетелями того, как происходит полная глобализация информационного пространства. Независимый Азербайджан не остаётся в стороне от прогресса, потому что основополагающей задачей развитого государства является широкое использование инновационных технологий для повышения эффективности всех сфер деятельности, в том числе процесса обучения, стремление к скорейшему интегрированию образовательного процесса республики в мировой учебный процесс. В этой связи наблюдаются новые подходы к пересмотру всей системы высшего образования. Все эти обстоятельства способствуют тому, что многие высшие учебные заведения и средние школы республики оснащаются современным компьютерным оборудованием. Из этого следует, что основным условием улучшения качества процесса обучения должно явиться массовое освоение новейших технологий. Внедрение компьютеров в процесс обучения делает возможным практическое применение новых форм обучения, способствует совершенствованию учебного процесса. Компьютерная техника создаёт условия для индивидуализации учебной деятельности, способствует раскрытию более широких возможностей для творческого поиска, позволяет отойти от традиционных форм обучения и наполняет учебный процесс новым содержанием.

Обращение к проблеме использования компьютерных технологий в учебном процессе предполагает не только изучение новейших достижений в этой области, но и умение правильно оценить их с методической точки зрения, рассмотреть возможность совмещения инновационных подходов с традиционными с перспективой создания новых учебных программ.

Программное обеспечение компьютеров последнего поколения достигло такого уровня, при котором машина подстраивается под человека. «Человеческий фактор» выходит на первое и главное место. Это достигается путём упрощения процедуры общения обучаемого с электронными гаджетами.

Из многочисленных областей применения компьютерных технологий нас интересует возможность использования их для улучшения процесса обучения русскому языку студентов Экономического Университета.

Опыт показывает, что для студентов общение с компьютером является желанным и наиболее интересным по сравнению с обычной методикой проведения занятий. На уроках, даже с частичным применением инновационных технологий, существенно повышается активность обучаемых, создаются лучшие условия для работы в индивидуальном порядке. Более того, компьютер способствует облегчению усвоения, делает урок более живым и интересным. Работая с программой, обучаемые могут самостоятельно задавать необходимый им темп для изучения материала. Компьютер может также выступать в роли личного консультанта и экзаменатора, в результате чего появляются предпосылки для преодоления отставания, создаются условия для развития учебных возможностей обучения студентов сознательному усвоению материала, повышения грамотности и культуры речи, а также уровня учебной деятельности в целом.

Объект исследования - особенности методической организации электронных версий на уроках русского языка для студентов экономического вуза.

Предметом исследования служит определение содержания компьютерных программ и методических приемов, обусловленных необходимостью пользования ими в практике вузовского обучения русскому языку.

Цель исследования – теоретическое обоснование и разработка специализированных программ, обеспечивающих рациональность и целесообразность использования их в процессе учебной практики по русскому языку.

Для реализации намеченной цели нами были определены следующие **задачи исследования**:

- выявить основные недостатки действующего механизма коммуникативно-обусловленного обучения русскому языку;
- определить место, роль, технические и дидактические возможности компьютеров в учебном процессе;
- наметить содержание, структуру и способы моделирования специальных учебных программ по русскому языку для компьютеров;

- разработать программные технологии для компьютерного обучения русскому языку;
- совместить инновационные и традиционные подходы в рамках уроков русского языка;
- апробировать рекомендуемую компьютерную технологию в практику обучения русскому языку в экономическом вузе.

Данная цель предопределила **рабочую гипотезу**, которая подсказана спецификой обучения в национальных группах, и заключается в том, что применение дифференцированной методики обучения при помощи компьютерной техники обеспечит развитие индивидуальных особенностей обучаемых с неодинаковой подготовкой по курсу русского языка и приведёт к преодолению речевых недочётов.

В качестве **методологической основы** наших изысканий определены труды ученых лингвистов, лингводидактов, психологов, психолингвистов и методистов, а также исследования в области педагогической кибернетики и информационных технологий о языке и мыслительной деятельности, всестороннем развитии человека как представителя социальной среды, возможностях преобразования системы обучения на базе индивидуализации и систематизации в процессе осуществления педагогической деятельности в условиях вуза.

В процессе исследования проблемы были **использованы следующие методы**:

а) Теоретические: метод функционального и семантического описания анализируемой литературы (научной, учебно-методической, основных средств обучения, а также соответствующей документации; анализ и обобщение опыта работы вузовских преподавателей, а также собственного более чем двадцатилетнего опыта преподавания русского языка нерусским);

б) Эмпирические: методы количественного и качественного анализа и обработки фактического материала; наблюдение за деятельностью студентов и преподавателей, а также результатами их работы; экспериментирование (констатирующий), обучающий (поисковый), контрольный (базовый) эксперименты.

Научная новизна исследования заключается:

- в обосновании лингвометодических возможностей в построении концептуальных подходов к индивидуализации процесса обучения русскому языку через посредство компьютерных технологий;

- в определении рациональных параметров моделирования компьютерных программ в плане содержания, структуры и способов осуществления учебной деятельности.

Теоретическая и практическая значимость исследования определяется научным и экспериментальным обоснованием системы, обусловленной совершенствованием подходов в построении работы на базе компьютерных технологий, обеспечивающих индивидуализацию в учебном процессе; рассмотрением инновационных технологий с позиции их рациональности и возможной интеграции в традиционный процесс обучения русскому языку в экономическом вузе.

Положения, выносимые на защиту:

- применение интерактивных технологий при обучении русскому языку предполагает комплекс работ, обуславливающих значительное повышение эффективности обучения русскому языку, активизации речемыслительной деятельности обучаемых в связи с восприятием и осмыслением учебной информации.

- компьютерные технологии в качестве возможности для индивидуализации учебной деятельности пробуждает интерес к обучению русскому языку, способствует созданию условий для комплексной реализации задач овладения русским языком.

- целенаправленная работа путем применения инновационных и традиционных технологий, обуславливающих повышение качества обучения, предполагает отбор и обработку дидактического материала на основе учета принципов научной достоверности, информативной ценности, дозированности, соответствия интересам и возможностям обучаемых.

Апробация результатов исследования осуществлялась в виде докладов и сообщений на республиканских и межвузовских научных конференциях, на заседаниях кафедры русского языка Азербайджанского Государственного Экономического Университета, в виде публикаций в специальных изданиях, а также в форме опытно-экспериментального обучения в группах студентов АГЭУ, окончивших школу на азербайджанском языке.

В структурном плане диссертационное исследование состоит из введения, двух глав и выводов к ним, а также заключения и списка использованной литературы по теме исследования (112 наименований) и приложения. Основной текст диссертации изложен на 148 страницах.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во **введении** обосновывается выбор темы, её актуальность, определяются объект и предмет, формулируется рабочая гипотеза, излагаются цели, задачи работы и методы исследования, раскрывается научная новизна, теоретическая и практическая значимость, выдвигаются основные положения, выносимые на защиту.

Первая глава диссертации «Теоретические основы применения инновационных технологий в обучении русскому языку в условиях вуза» состоит из трёх параграфов и выводов к ним. В первой главе рассматриваются общие вопросы использования технических средств для формирования интерактивной среды в процессе учебной деятельности. Отмечается, что неопределимую роль во всестороннем развитии личности играет овладение богатствами русского языка. Практическая направленность в обучении русскому языку означает развитие устной и письменной речи студентов, возможность их общения с представителями других стран, повышение своего интеллектуального уровня путём изучения передовой специализированной литературы публикуемой на русском языке. Учащиеся, оканчивающие высшие учебные заведения, должны уметь на практике применять свои знания в области русского языка. Правильно, свободно, точно и выразительно передавать свои мысли устно и письменно.

Наблюдения показывают, что культура устной и письменной речи значительного числа студентов все еще продолжает оставаться невысокой, и проблема борьбы с речевыми недочетами студентов сохраняет свою актуальность. Учитывая эти особенности аудитории АГЭУ, мы пришли к выводу, что основная учебная задача для групп при изучении русского языка как иностранного - это развитие правильной устной и письменной речи. Однако это не может явиться конечной учебной целью, так как за отведённое количество часов программного времени она осуществляется с большим трудом. За столь короткий промежуток времени студент должен усвоить максимум практического материала, рекомендации для выполнения таких заданий, которые помогают более интенсивно развивать чутье к правильному употреблению слов, построению лучшего варианта предложения, осознать закономерности русского языка, что в конечном итоге будет способствовать приобретению навыков самоконтроля, сознательному отношению к своей речи. Такой комплекс знаний и умений,

на наш взгляд, наиболее целесообразнее осваивается и усваивается при помощи сочетания инновационных и традиционных подходов. Что позволит более интенсивно повышать культуру своей речи, вначале под контролем преподавателя, а в дальнейшем самостоятельно.

Использование современных компьютерных средств в учебном процессе полностью видоизменяет учебный процесс не только с методической точки зрения, но и в изменении стиля взаимоотношений преподавателя со студентами. В данных условиях студент ощущает себя не просто учеником, прежде всего, партнером, имеющим право на принятие решений, учитывая свой образовательный уровень. Совместная деятельность преподавателя и студента обеспечивает возможность овладения знаниями по выбору самого студента. Основопологающим для преподавателя в данной ситуации является контроль степени загруженности студента на уроке, умение поставить познавательную задачу, адекватную интересам и возможностям обучающегося, своевременная консультация и корректировка выполняемых заданий. Современные технологии предоставляют преподавателю широкий выбор средств и методов обучения.

Поэтому, понимая конечную учебную цель как приобретение комплекса знаний, умений и навыков в рамках программного времени, мы считаем, что она может быть выражена в приобретении студентами навыков овладения письменной и устной речью.

Для достижения вышесказанного были:

1. Установлены факторы обучения и воспитания, влияющие на возникновение различий в знаниях, способностях и навыках студентов по русскому языку.

2. Проанализирована методическая литература, психолого-педагогические исследования и опыт преподавателей русского языка в постановке проблемы применения инновационных технологий, способствующих индивидуализации процесса обучения, пониманию термина «индивидуальный подход», возможности его реализации в процессе изучения материала.

3. В результате специальной опытной работы при помощи компьютеров и изучения соответствующей литературы разработаны эффективные приемы и средства индивидуального подхода к студентам на занятиях по русскому языку как иностранному в процессе преодоления речевых недочетов.

Для решения поставленных задач была осуществлена следующая работа в определенной последовательности.

1. Дано определение понятия «индивидуальная работа со студентами экономического университета на занятиях по русскому языку», установлены основные виды работы на различных этапах занятий и на основе типологии речевых недочётов произведено деление студентов на дифференцированные группы.

2. Разработан комплекс интерактивных упражнений, повышающих коммуникативную компетентность обучаемых, а именно формирующих навыки и умения овладения студентами русским языком как средством общения.

3. Опытным путём благодаря сочетанию инновационных и традиционных подходов обоснована необходимость индивидуализации обучения русскому языку при помощи компьютеров студентов экономического профиля.

Далее были рассмотрены лингводидактические вопросы использования компьютерных технологий в системе вузовского обучения русскому языку. Широко внедряемые в последнее десятилетие приёмы и способы инновационного обучения с применением компьютерных технологий привели к снижению веса теории при изучении русского языка как иностранного. Определение принципов отбора учебного материала при изучении русского языка – это вопрос определения объёма содержания обучения неродному языку. Можно было бы сказать, что это проблема лингвистическая. Однако вопросы чему учить и как учить не могут решаться изолированно. Следовательно, проблема отбора учебного материала является проблемой как лингвистической, так и психологической. В настоящее время экспериментальные данные подтверждают мнение, что для интенсификации обучения языку решающим условием является создания интерактивной среды обучения, способствующей пониманию изучаемого предмета, его законов, особенно при ограниченном учебном времени. В свете этих положений изучение русского языка в условиях сочетания инновационных и традиционных подходов должно быть в большей мере выражено в целеустремлённом сознательном процессе.

При организации учебного процесса по изучению второго языка необходимо учитывать психологические особенности обучаемых. Проведённые психологические исследования выявили трудности, которые испытывает человек при изучении русского языка как

неродного. Изучение русского языка возможно различными путями. Используя традиционный подход в обучении, при котором степень усвоения языка во многом зависит от уровня подготовки преподавателя и мыслительных возможностей студента. Или же искусственным созданием языковой среды, благодаря активному применению современных компьютерных технологий. Ведь только систематически и целенаправленно воздействуя на обучаемых, путём многократных повторений мы сможем способствовать приобретению навыков хорошей русской речи. Чему будет способствовать умелое сочетание традиционного и инновационного подходов в формировании интерактивной среды.

Наличие в речи студентов с азербайджанским образованием разнообразных недочетов лексического, морфологического и синтаксического характера говорит о необходимости систематической индивидуальной работы по их преодолению. В индивидуальной работе над речевыми недочетами необходимо исходить как из характера допускаемых ошибок, так и тех причин, которыми обуславливается та или иная ошибка: своеобразием норм русского языка или влиянием родного языка студента. Чтобы найти наиболее рациональные приемы преодоления ошибок, чтобы определить объем и последовательность тех или иных видов упражнений, чтобы обеспечить прочность и сознательность усвоения, необходим лингводидактический анализ этих трудностей. Эта работа должна быть в центре внимания преподавателя русского языка.

Для развития познавательных интересов студентов, для создания интерактивной среды, для понимания речевых явлений как развивающихся процессов необходимо активное использование разнообразного дидактического материала. Формируя интерактивную среду, преподаватель должен настойчиво осуществлять дифференциацию обучения, учитывая то, что не все учащиеся имеют одинаковый уровень усвояемости. Одним нужно объяснить в деталях, тонкостях. Для других это лишнее, наоборот, оно вызывает отрицательную реакцию, им нравится самим достигать истины при помощи компьютера. Для таких студентов подходящими являются инновационные способы обучения, вызывающие высокую интеллектуальную активность. Из всего сказанного следует, в процессе обучения необходима реализация всего многообразия психических и физиологических особенностей студентов, с учётом специфики их мыслительной деятельности, сказыва-

вающейся в разном уровне обучаемости, темпе продвижения в усвоении знаний.

При фронтальной работе с группой очень трудно для всех студентов подобрать оптимальные условия. Возникает необходимость осуществления дифференцированного обучения студентов на занятиях. В этой связи целесообразно активное сочетание инновационных и традиционных подходов в процессе обучения. Для осуществления такого типа обучения необходимо создавать условия, которые давали бы возможность преподавателю успешно управлять процессом обучения.

Современной психологией экспериментально доказано, что результат успеваемости и степень активности обучаемого зависят от наличия интереса к содержанию изучаемого предмета. По-нашему мнению, при той степени знания языка, когда первоочередная цель – умение общаться на изучаемом языке – ещё не достигнута, наиболее благоприятная «психологическая атмосфера» среди студентов на уроках создаётся при помощи компьютерных технологий. Переход к более высокой степени знания языка возможен у студентов только при максимальной напряженности всех интеллектуальных усилий.

Во второй главе – «Методика использования сочетания инновационных и традиционных подходов в обучении русскому языку студентов экономического вуза» рассматривается состояние работы по применению инновационных технологий в вузовском обучении русскому языку. Дается анализ учебно-методической литературы (программ, учебников, учебных пособий). Проводится изучение опыта преподавания русского языка с применением технических средств обучения. Разбираются различные приемы сочетания инновационных и традиционных подходов для реализации учебной деятельности по русскому языку. Приводятся методические разработки с использованием компьютерных технологий в обучении русскому языку в экономическом вузе. Подробно описываются результаты экспериментальной проверки рекомендуемой системы обучения.

Проводя анализ действующих программ по русскому языку, в исследовательской работе рассматриваются различные системы обучения, применяемые при изучении иностранных языков в США, Китае, Венгрии, России и Азербайджане, с точки зрения отражения в них требований к использованию мультимедийных технологий. На сегодняшний день методисты Азербайджана делают вполне успешные шаги в области применения IT-технологий в образовательном про-

цессе. И, несмотря на различные трудности, испытываемые в продвижении новейших технологий, благодаря своевременно заложенной основе мы можем наблюдать планомерное поступательное движение в данном направлении. Как бы ни казалось парадоксальным для молодых специалистов, но фундамент продвижения технических средств в Азербайджане был заложен ещё в середине XX века. Так, первые публикации, посвященные применению технических средств обучения, появились в журнале «Русский язык и литература в Азербайджанской школе» ещё в 1962 году. Пионерами в данной области мы можем смело назвать Т.С. Гудкову, А.В. Сахарову, Г.Г. Мамедова, Ч.А. Бедалова, С.М. Гаджиеву, Р.И. Азизова, С.С. Мирзоева, Л.Г. Веккилову и многих других. За данный период были защищены ряд диссертаций, посвященных применению инновационных средств обучения при изучении русского языка, было выпущено несколько методических пособий.

Проведенные наблюдения, изучение передового опыта других преподавателей помогли выявить слабые места в преподавании русского языка как иностранного и определить те вопросы, которые требуют первоочередного внимания. Однако этого ещё недостаточно для обоснования эффективной модели методики русского языка. Каждый применяемый преподавателем приём в какой-то мере эффективен, но степень эффективности приёмов различна, и определить её позволяет сравнительная экспериментальная проверка.

Формируя интерактивную среду путём сочетания инновационных и традиционных подходов для обучения студентов русскому языку как иностранному в экономическом вузе, в качестве основы использовались прикладные программы общего назначения Microsoft Word и Power Point, являющаяся программой пакета Microsoft Office. Использовались и программы специализированного назначения как Adobe Premiere Pro, Adobe Media Encoder, Nero Vision, Adobe PhotoShop, Paint и др. Для простоты использования разработанного материала, он был адаптирован в виде презентации под программу Microsoft Power Point. Данная программа наиболее популярна в использовании для подачи интерактивного учебного материала. Презентации оформляются в виде слайдов и соответствуют современным эстетическим нормам. Подача материала получается зрелищной и положительно воспринимается студентами.

Объектом нашего внимания является интегрированный дидактический материал по русскому языку, положенный в основу интерактивного урока, а именно систематизированный обучающий материал, способствующий более полной реализации процесса изучения данного предмета.

Весь интерактивный материал, разработанный нами, был условно разделён на три этапа обучения.

Первый этап включает в себя выполнение предречевых упражнений с целью формирования лексико-грамматических навыков и подготовки к чтению текста (предварительное снятие трудностей понимания текста). На этом этапе студент получает информацию о новых словах, находит объяснение трудным грамматическим явлениям, учится правильному написанию и произношению.

На втором этапе происходит формирование навыков и умений обучающего чтения при установке на самостоятельное извлечение информации из текста.

На третьем послетекстовом этапе, формируются навыки и умения устной и письменной речи с опорой на текст с выходом в свободную речь. На этом этапе происходит совершенствование приобретенных речевых навыков и умений. Студенты учатся передавать информацию, извлеченную из текста, а также участвовать в беседе по теме текста. Они составляют диалоги, учатся формулировать предложенную тему и идею, а также передают своё отношение к воспринятой информации.

Помимо трёх основных этапов, можно выделить и контролирующие возможности компьютера. Существуют различные виды контроля. Это и проверочные работы, и устный опрос. Наиболее эффективной формой, на наш взгляд, является тестовый контроль. При составлении тестов мы можем подойти дифференцированного к проверке знаний каждого студента. При помощи тестов можно осуществлять как текущий, так и итоговый контроль. Нами были разработаны разнообразные виды тестов. Для текущего контроля на экран выводится одно предложение, которое необходимо продолжить. Для итогового контроля нами применяются тестовые программы. Суть их состоит в том, что тестовый блок, предъявляемый студенту, состоит из пяти различных тестов.

На проведённых нами занятиях с применением современной компьютерной техники, отрабатывались различные пути изучения текстового и грамматического материала (как вспомогательного). На

первом этапе был проведён ряд экспериментов по преподнесению и отработке лексических упражнений. Использовались различные виды лексических работ. Начиная с более простых – подобрать антонимы и синонимы, продолжая более сложными – обработкой текстового материала. В качестве примера традиционной приведём упражнение на поиск синонимов. На экране перед студентом появляется список слов, к которым необходимо подобрать синонимы. В чём суть инновационной составляющей. Всё дело в том, что нами учитывается различный уровень подготовки студентов. Сильный студент сразу начнет выполнять предложенное ему задание, слабый же начнёт испытывать трудности с переводом данных слов на родной язык. Обучаемому, затрудняющемуся в понимании смысла данных слов, достаточно лишь кликнуть мышкой на непонятное слово, как вместо него появится перевод. При ещё одном клике возвращается исходное слово. После подбора синонимов на экран можно вызвать все заложенные в памяти компьютера синонимы и сравнить их. В случае необходимости на экран прежним способом можно вывести перевод всех слов на родной язык. При выполнении данного упражнения студент не испытывает чувства дискомфорта, так как хорошо знает, что в случае затруднения ему на помощь может прийти не только преподаватель, но и компьютер.

Нами разработано большое количество различных неповторяющихся видов упражнений. Используя данный материал, можно применять разные виды деятельности на уроке.

На втором этапе доминирующая иллюстративная функция видеоряда сохраняется, но её дополняет элемент анимационного обучающего фрагмента или видеоряда непосредственно в текстовой материал. На наш взгляд, именно на материале текста (для студентов с азербайджанским образованием) должна вестись работа по выработке навыков критического осмысления материала. Так как основой языка является речь, то благодаря тексту мы прививает навыки культуры речи.

После чего студент переходит к третьему этапу обучения, где осваиваются знания и навыки грамотного письма при помощи упражнений. На этом этапе они являются главным содержанием учебной деятельности. В этой части урока руководство занятием полностью переходит к преподавателю. Студенты, слушая наставника, работают либо вместе с ним, либо самостоятельно, зависит от уровня подготовки. Данный этап позволяет отойти от привычных норм обучения.

Студенты с интересом работают в тренировочном режиме. Упражнения подаются в ярком и доступном виде, что вносит игровой элемент в обучение, освобождая преподавателя от рутинной работы. И самое главное, у студентов возникает желание работать самостоятельно с данной программой. В качестве примера хотелось бы привести упражнение на формирование грамматических навыков. На экране даны несколько предложений с пропущенными словами. Пропущенные слова, данные в словах для справки, необходимо поставить в нужном падеже. В случае необходимости на экран можно вызвать как перевод слов, так и предложений. Студенту необходимо подобрать правильную форму слова и вставить его в предложение. В случае правильного ответа слово занимает своё место в предложении. В ходе выполнения упражнений студентами происходит оценивание их ответов компьютером.

Целесообразность предлагаемых методических рекомендаций проверялась в ходе опытного обучения. Программа опытного обучения состояла из трёх этапов: контрольного, формирующего и констатирующего. Эффективность пробного обучения определялась путем сравнения данных, по результатам тестирования в течение обучения, демонстрирующих динамику успешности усвоения изучаемого материала при обучении студентов экспериментальных и контрольных групп.

Экспериментальная работа по применению инновационных технологий была организована на базе Азербайджанского Государственного Экономического Университета. Апробация результатов исследования была проведена путём планомерного сочетания инновационных и традиционных подходов в формировании интерактивной среды обучения студентов русскому языку как иностранному на протяжении нескольких лет на первых курсах различных факультетов. Для данных групп была построена методика работы студентов с той или иной инновационной моделью, позволяющая сделать процесс изучения русского как иностранного интересным и занимательным.

С целью подтверждения эффективности формирования интерактивной среды нами был проведён общий анализ учебной деятельности за три года опытного обучения. Доминирующим признаком, в большей степени подтверждающим наличие изменений, на наш взгляд, выступает средний статистический балл успеваемости. Проследив основные тенденции положительной динамики успеваемости, мы

пришли к выводу, что изменения характеристик наглядно демонстрируют развитие навыков и умений овладения студентами с азербайджанским образованием русским языком как средством общения и позволяют иначе организовать образовательный процесс, что значительно способствует повышению уровня владения вторым языком.

Динамика изменений среднестатистического балла студентов в процессе обучения.

Группы №	Начальный средний балл	Итоговый средний балл	Увеличение в баллах	Увеличение в %	Увеличение по 10 бал. системе в %
Экспериментальные группы					
412	5,4	8,3	2,9	53,7	29
414	5,1	7,6	2,5	49	25
600	4,75	7,1	2,3	48,4	23
784	4	6,3	2,3	57,5	23
Контрольные группы					
602	7,5	8,8	1,3	17,3	13
47	5	5,9	0,9	18	9
408	7,2	8,1	0,9	12,5	9
416	4,6	5,3	0,7	15,2	7
786	3,9	4,5	0,6	15,3	6
410	8,2	8,5	0,3	3,6	3

Сравнивая результаты эксперимента с 2010 по 2012 годы на предмет усвоения студентами знаний, умений и навыков по дисциплине «Русский язык» было установлено, что в целом студенты проявляют значительную заинтересованность в освоении данного предмета. Анализ результатов тестов опытного обучения выявляет общую положительную динамику развития способностей обучающихся. Однако наблюдения показывают, что формирование языковых знаний и умений в экспериментальных и контрольных группах различны. За исследуемый период в экспериментальных группах мы фиксируем значительный рост среднего балла, в среднем на 52%. В то время как величина изменений в контрольных группах оказывается

меньше - 13,6%. Даже если рассматривать увеличение среднего балла относительно десятибалльной системы, то изменение показателей всё равно существенны 25% против 7,8%. Среди контрольных групп можно выделить две группы немного опережающие по статистическим показателям остальные (в таблице они выделены другим цветом). Рост среднего балла на 17,6%, в четырёх остальных на 11,6%. Относительного десятибалльной системы показатели разнятся почти вдвое 11% против 6%. Данных результатов удалось достичь благодаря малой наполняемости этих двух групп, следствием чего явился индивидуальный подход к каждому студенту.

Итоговые высокие показатели экспериментальных групп свидетельствуют о том, что выбранная нами стратегия сочетания инновационного традиционного подходов достаточно результативна. В этой связи возникает насущная необходимость продолжения дальнейшего совершенствования и создания новых обучающих программных средств, способствующих улучшению качества подготовки студентов, с учётом современных реалий.

В **заключении** подводятся итоги исследования, делаются основные выводы и обобщения, вытекающие из содержания научного исследования.

В результате проведённого исследования были сделаны следующие основные **выводы**:

В зависимости от возможностей усвоения изучаемого материала методика обосновывает необходимость классифицировать обучаемых, основываясь на том, что каждый человек имеет определённые способности, в связи с чем существует необходимость в индивидуализации процесса обучения.

Проведение занятий только в традиционной форме, без учёта индивидуальных особенностей студентов, различающихся по учебным возможностям, приводит к нерациональному использованию времени, отведённому на занятие. При этом студенты с наилучшими учебными возможностями оказываются в самом невыгодном положении.

Компьютеризация обучения является основным методом предупреждения отставания и неуспеваемости и должна проводиться методично и целенаправленно, при этом компьютеризированный подход необходимо осуществлять по отношению ко всем учащимся.

Основополагающим для преподавателя в данной ситуации является контроль степени загруженности студента на уроке, умение

поставить познавательную задачу, адекватную интересам и возможностям обучаемого, своевременная консультация и корректировка выполняемых заданий.

Благодаря самостоятельной работе на компьютере и своевременной помощи преподавателя студенту ясна цель работы, понятен её ход, что позволяет осознанно подходить к процессу решения поставленной задачи, способствует поиску новых путей, осознанию своего продвижения вперед, росту. В результате чего он получает удовлетворение от труда, у него появляется интерес к учёбе, желание продолжать работу.

В качестве **приложения** к диссертационному исследованию прилагается диск с соответствующими наработками.

Основные положения диссертации нашли своё отражение в следующих публикациях:

1. Теоретические основы использования аудиовизуального курса при обучении русскому языку как иностранному//2006-ci ildə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində yerinə yetirilmiş büdcə təyinatlı elmi-tədqiqat işlərinin yekununa həsr edilmiş praktiki konfrans. Bakı, 2007-ci il.

2. Коммуникативная направленность обучения как ведущее направление в изучении русского языка при помощи ПК//2007-ci ildə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində yerinə yetirilmiş büdcə təyinatlı elmi-tədqiqat işlərinin yekununa həsr edilmiş praktiki konfrans. Bakı, 2008-ci il.

3. Формирование интерактивной среды для обучения студентов русскому языку как иностранному в экономическом вузе// Сборник научных статей «Современные научные исследования в области гуманитарных наук». Москва. 2009.

4. Роль информационных технологий в обучении русскому языку// Научно-методический и общественный журнал «Русский язык и литература в Азербайджане». Баку. №2, 2009.

5. Речевые недочеты и пути их преодоления при помощи IT-технологий// Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Xəbərləri. Bakı. №5, 2009.

6. Сочетание инновационных и традиционных подходов в формировании интерактивной среды для обучения студентов русскому языку как иностранному// Москва – Самара. Центр Германских языков. 2009.

7. Психологические аспекты обучения русскому языку как иностранному в условиях IT-технологий// *Azərbaycanşünaslığın Aktual Problemləri*». Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 87-ci ildönümünə həsr olunmuş I Beynəlxalq elmi konfrans. Bakı-Naxçıvan-Gəncə. 3-8 may 2010-ci il.

8. Эффективность создания интерактивной среды в процессе обучения русскому языку как иностранному// *Учёные записки*» серия языка и литературы, серия общественно-политических наук. Совместное издание Баку – Минск. №1, 2010.

9. Организация самостоятельной работы студентов с использованием технических средств//2011-ci ildə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində yerinə yetirilmiş büdcə təyinatlı elmi-tədqiqat işlərinin yekununa həsr edilmiş praktiki konfrans. Bakı, 2012-ci il.

10. Некоторые аспекты применения компьютерных технологий на уроках русского языка// *Azərbaycan Dillər Universitetinin Elmi Xəbərləri*. Bakı. №3, 2012.

11. Применение IT – технологий на семинарах при обучении русскому языку как иностранному// *Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Xəbərləri*. Bakı. №3, 2012.

12. Интерактивная среда в современном процессе обучения// *Научно-методический журнал министерства народного образования республики Узбекистан «Преподавание русского языка и литературы»*. Ташкент. №8, 2012.

13. Самостоятельность как психологический мотив при обучении русскому языку в условиях вуза// 2012-ci ildə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində yerinə yetirilmiş büdcə təyinatlı elmi-tədqiqat işlərinin yekununa həsr edilmiş praktiki konfrans. Bakı, 2013-ci il.

14. Инновационные технологии и обучение русскому языку// *Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVII Respublika elmi konfrans materialları*. Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti. Bakı. 18-19 dekabr 2012 ci il. II-cild. Bakı 2013.

15. Психолого-педагогические вопросы сочетания инновационных и традиционных подходов в обучении русскому языку в условиях вуза// *Bakı Slavyan Universitetinin Elmi Əsərləri*. İctimai-Siyasi Elmlər Seriyası. Bakı. №1, 2013.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ SLAVYAN UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

ƏSGƏR TAHİROVIÇ HACIYEV

**İQTİSAD ALİ MƏKTƏBİNDƏ TƏLƏBƏLƏRƏ RUS DİLİNİN
XARİCİ DİL KİMİ TƏDRİSİNDƏ İNTERAKTİV MÜHİTİN
FORMALAŞMASI ÜÇÜN İNNOVATİV VƏ ƏNƏNƏVİ
YANAŞMALARIN ƏLAQƏLƏNDİRİLMƏSİ**

5801.01 – Təlim və tərbiyənin nəzəriyyəsi və metodikası
(rus dilinin tədrisi metodikası)

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

Bakı – 2015

*Dissertasiya Bakı Slavyan Universitetinin rus dili və onun tədrisi
metodikası kafedrasında yerinə yetirilmişdir*

Elmi rəhbər: **Aida Heybət qızı Şahbazova**
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor

Rəsmi opponetlər: **İranə Məmməd qızı Əliyeva**
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor

Gülçin Hikmət qızı Quluzadə
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
rus dili və onun tədrisi metodikasına kafedrası

Müdafiə « 30 » ____ 03 ____ 2015-ci il saat ____-da Bakı Slavyan
Universiteti nəzdində filologiya elmləri üzrə elmlər doktoru və fəlsəfə
doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiya
müdafiəsini keçirən D.02.071 Dissertasiya Şurasının iclasında
keçiriləcəkdir.

Ünvan: Az 1014, Bakı şəhəri, S. Rüstəm küçəsi, 25

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Universitetinin kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat « __ » _____ 2015-ci il tarixində göndərilmişdir.

D.02.071
Dissertasiya Şurasının
Elmi katibi
filologiya elmləri üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent

N.R. MUQİMOVA

TƏDQIQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Tədqiqatın aktuallığı onunla şərtlənir ki, XXI əsrin əvvəli geniş elmi-texniki inkişaf səciyyələndir. Texniki vasitələr, həmçinin kompyuter texnologiyaları son dərəcə güclü inkişaf mərhələsinə çatmışdır. Əgər bir müddət əvvəl kompyuter yalnız az insanlarda idisə, hazırda biz informasiya mühitinin tam qloballaşmasının şahidi oluruq. Müstəqil Azərbaycan da bu inkişafdan kənarda qalmır, çünki inkişaf etmiş dövlətin əsas məqsədi bütün sahələrdə səmərəliliyi artırmaq üçün innovasiya texnologiyalarından istifadə etməkdən ibarətdir. Bura həmçinin tədris prosesi, respublikanın təhsil prosesinin dünya təhsil sisteminə sürətli inteqrasiyası da aiddir. Bununla əlaqədar olaraq bütün ali təhsil sisteminə yeni yanaşma üsulları müşahidə olunur. Bütün bunlar ona gətirib çıxarır ki, bir çox ali təhsil müəssisələri və orta məktəblər kompyuter avadanlıqları ilə təchiz olunur. Buradan da belə bir qənaət hasil olur ki, təlim prosesinin keyfiyyətini yaxşılaşdırmağın əsas şərti yeni texnologiyaların kütləvi şəkildə mənimsənilməsidir. Təlim prosesinə kompyuterin daxil edilməsi yeni təlim formalarının təcrübədə istifadəsini, təlim prosesinin təkmilləşdirilməsini mümkün edir. Kompyuter texnikası təlim fəaliyyətini fərdiləşdirmək üçün şərait yaradır, yaradıcı proses üçün daha geniş imkanlar açır, ənənəvi təlim formalarından uzaqlaşmağa imkan verir və təlim prosesinə yeni məzmun gətirir.

Təlim prosesində kompyuter texnologiyalarının istifadəsi probleminə müraciət nəinki bu sahədə ən yeni nailiyyətlərin öyrənilməsini, həmçinin onları metodik baxımdan düzgün qiymətləndirməyi, perspektivdə yeni təlim proqramları yaratmaqla innovativ yanaşmaların ənənəvi yanaşmalarla birgə istifadə imkanlarını nəzərdə tutur.

Son nəsillər kompyuterlərin proqram təminatı elə bir səviyyəyə gəlib çatmışdır ki, elektron hesablama maşınları insana uyğunlaşdırılır. «İnsan amili» ön sıraya çıxır və əsas yeri tutur. Buna təlim keçən şəxsin kompyuter proqramlarından istifadəsinin asanlaşması yolu ilə nail olunur.

Kompyuter texnologiyalarının çoxsaylı istifadə sahələri içərisində bizi yalnız İqtisad Universitetində tələbələrə rus dilinin öyrədilməsi prosesinin yaxşılaşdırılması üçün istifadə imkanları maraqlandırır.

Təcrübə göstərir ki, tələbələr kompyuterlərdən həvəslə istifadə edirlər və bu onlar üçün ənənəvi metodikadan daha maraqlıdır. Dərslərdə hətta kompyuter texnologiyalarından qismən istifadə edildikdə belə tələbələrin fəallığı xeyli artır, fərdi qaydada işləmək üçün daha yaxşı şərait yaranır.

Bundan əlavə kompyuter mənimsəməni asanlaşdırır, dərsi daha canlı və maraqlı edir. Proqramla işləyərkən tələbələr sərbəst şəkildə materialı öyrənmək üçün onlara lazım olan tempi verə bilirlər. Kompyuter həmçinin fərdi məsləhətçi və imtahan götürən qismində də çıxış edə bilər. Bunun da nəticəsində dərslərdən geri qalmanı aradan qaldırmağa, tələbələrin şüurlu şəkildə materialı mənismək üçün təlim imkanlarının inkişafına, savadın və nitq mədəniyyətinin artırılmasına, həmçinin ümumən təlim fəaliyyətinin səviyyəsinin yüksəldilməsinə zəmin yaranır.

Tədqiqatın obyektı – iqtisad yönümlü ali təhsil müəssisəsində tələbələr üçün rus dili dərslərində elektron versiyaların metodiki təşkilinin xüsusiyyətləridir.

Tədqiqatın predmeti ali təhsil müəssisələrində rus dilinin tədrisi təcrübəsində istifadəsi zərurəti ilə şərtlənən kompyuter proqramları və metodik priyomların məzmununun müəyyən edilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın məqsədi rus dili üzrə təlim təcrübəsi prosesində istifadənin rasionallığı və məqsədəuyğunluğunu təmin edən xüsusi proqramların nəzəri əsaslandırılması və hazırlanmasından ibarətdir.

Qoyulan məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı **vəzifələr** müəyyən edilmişdir:

- rus dilinin öyrədilməsində hazırki kommunikativlik tədrisi mexanizminin əsas çatışmazlıqlarını üzə çıxarmaq;
- tədris prosesində kompyuterin yeri, rolu, texniki və didaktik imkanlarını müəyyən etmək;
- kompyuterlərdə istifadə üçün rus dili üzrə xüsusi tədris proqramlarının məzmununu, strukturunu və modelləşdirmə yollarını göstərmək;
- rus dilini kompyuter vasitəsilə öyrənmək üçün proqram texnologiyalarını işləyib hazırlamaq;
- rus dili dərsləri çərçivəsində innovasiya və ənənəvi yanaşmaları uzlaşdırmaq;
- iqtisadiyyat yönümlü ali təhsil müəssisəsində rus dili tədrisində tövsiyə edilən kompyuter texnologiyasını sınaqdan keçirmək.

Bu məqsəd milli qruplarda tədrisin özəlliyi ilə şərtlənən **işçi fərziyyəni** müəyyən etmişdir və bu fərziyyə ondan ibarətdir ki, kompyuter texnikası vasitəsilə fərqli tədris metodikasının tətbiqi rus dili üzrə qeyri-bərabər hazırlığı olan tələbələrin fərdi xüsusiyyətlərinin inkişaf etdirilməsini təmin edəcək və nitqdə olan çatışmazlıqların aradan qaldırılmasına səbəb olacaq.

Tədqiqatın **metodoloji əsası** qismində dilçilər, dilçi didaktiklər, psixoloqlar, psixolinqvistlər və metodistlərin tədqiqatları, həmçinin pedaqoji

kibernetika və dil və təfəkkür üzrə informasiya texnologiyaları, insanın sosial mühitin nümayəndəsi kimi hərtərəfli inkişafı, ali təhsil müəssisələrində pədaqoji fəaliyyət prosesində tədris sisteminin fərdiləşmə və sistemləşdirmə əsasında dəyişdirilməsi imkanları sahəsində araşdırmalar müəyyən edilmişdir.

Problemin tədqiqatı zamanı aşağıdakı **metodlardan** istifadə olunmuşdur:

a) Nəzəri metodlar: təhlil edilən ədəbiyyatın (elmi, təlim, metodik, əsas tədris vasitələrinin, həmçinin müvafiq sənədlərin; ali təhsil məktəblərində çalışan müəllimlərin iş təcrübəsinin təhlili və onun ümumiləşdirilməsi, həmçinin müəllimin özünün qeyri-ruslarla rus dili üzrə iyirmi ildən artıq iş təcrübəsinin) funksional və semantik təsviri;

b) Empirik: keyfiyyət və miqdar təhlili metodları və faktiki material üzərində iş; tələbə və müəllimlərin fəaliyyətinin, həmçinin bu fəaliyyətin nəticələrinin müşahidə edilməsi; təcrübi (təsdiqedic), öyrədici (axtarış), sınaıyıcı (təməl) eksperimentlər.

Tədqiqatın **elmi yeniliyi** aşağıdakılardan ibarətdir:

- kompüter texnologiyaları vasitəsilə rus dilinin təlimi prosesinin fərdiləşdirilməsinə konseptual yanaşmaların qurulmasında linqvometodik imkanların əsaslandırılması;

- məzmun, struktur və tədris fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üsulları baxımından kompüter proqramlarının modelləşdirilməsinin rəasional parametrlərinin müəyyən edilməsi.

Tədqiqatın **nəzəri və praktik əhəmiyyəti** tədris prosesində fərdiləşməni təmin edən kompüter texnologiyaları bazasında işin qurulmasına yanaşmaların təkmilləşdirilməsi ilə şərtlənən sistemin elmi və eksperimental əsaslandırılması, innovasiya texnologiyalarının iqtisad yönümlü ali təhsil məktəblərində rus dili üzrə ənənəvi təlim prosesinə inteqrasiyasının rəasionallığı və imkanları baxımından nəzərdən keçirilməsi ilə müəyyən edilir.

Müdafiəyə çıxarılan müddəalar:

- rus dilinin tədrisində interaktiv texnologiyaların tətbiqi rus dili təliminin səmərəliliyinin xeyli yüksəldilməsini, tələbələrin təlim informasiyasının mənimsənilməsi və qavranılması ilə əlaqədar nitq-təfəkkür fəaliyyətinin fəallaşdırılmasını şərtləndirən kompleks işlərin görülməsini nəzərdə tutur.

- təlim fəaliyyətinin fərdiləşdirilməsi üçün imkanlar yaradan kompüter texnologiyaları rus dili təliminə maraq oyadır, rus dilini öyrənməkdə vəzi-fələrin kompleks reallaşdırılması üçün şəraitin yaradılmasına imkan yaradır.

- təlimin keyfiyyətinin artırılmasını şərtləndirən innovativ və ənənəvi texnologiyaların tətbiqi üzrə məqsədyönlü iş elmi doğruluq, məlumatın dəyəri, miqdarı, tələbələrin maraqları və imkanları prinsipləri nəzərə alınmaqla didaktik materialın seçilməsi və işlənməsini nəzərdə tutur.

Tədqiqatın nəticələrinin aprobeiasyası respublika və ali məktəblər arasında elmi konfranslarda məruzələr, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin rus dili kafedrasının iclaslarında çıxışlar, xüsusi nəşrlərdə məqalələr, həmçinin ADİU-da qruplarda təcürbi-eksperimental təlim formasında həyata keçirilmişdir.

Dissertasiyanın strukturu giriş, iki fəsil və onların yekunlarından, həmçinin nəticədən, tədqiqat mövzusu üzrə istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından (112 adda) və əlavədən ibarətdir. Dissertasiyanın əsas mətni 148 səhifədə verilmişdir.

TƏDQIQAT İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzu seçimi, onun aktuallığı əsaslandırılır, obyekt və predmet müəyyən edilir, işçi fərziyyə formalaşdırılır, tədqiqatın məqsədi, vəzifələri və metodları qeyd olunur, elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti izah edilir, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar irəli sürülür.

Dissertasiyanın «Ali məktəb şəraitində rus dili təlimində innovasiya texnologiyalarının tətbiqinin nəzəri əsasları» adlı **birinci fəsil** üç paragraf və onların yekunlarından ibarətdir. Birinci fəsildə təlim fəaliyyətində interaktiv mühitin formalaşdırılması üçün texniki vasitələrin istifadə olunmasının ümumi məsələləri nəzərdən keçirilir. Qeyd olunur ki, şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafında rus dilinin zənginliyinə yiyələnmək son dərəcə vacib rol oynayır. Rus dili tədrisində praktiki istiqamət tələbələrin şifahi və yazı nitqinin inkişaf etdirilməsi, digər ölkələrin nümayəndələri ilə ünsiyyət saxlamaq, rus dilində nəşr edilən ən yeni ədəbiyyatı oxumaqla intellekt səviyyəsini artırmaq deməkdir. Ali təhsil müəssisələrini bitirənlər praktikada rus dili sahəsində öz biliklərini tətbiq etməyi, fikirlərini həm şifahi, həm də yazılı şəkildə düzgün, sərbəst, dəqiq və səlis bildirməyi bacarmalıdırlar.

Müşahidələr göstərir ki, tələbələrin çox hissəsinin şifahi və yazı mədəniyyəti yüksək deyildir və nitq çatışmazlıqları ilə mübarizə problemi öz aktuallığını saxlayır. ADİU auditoriyasında bu xüsusiyyətləri nəzərə alaraq, biz belə qənaətə gəlmişik ki, rus dilinin xarici dil kimi tədrisi zamanı əsas vəzifə düzgün şifahi və yazı nitqinin inkişaf etdirilməsidir. Lakin bu, təlimin son məqsədi ola bilməz, belə ki, proqram üzrə ayrılan saatların

miqdarı çərçivəsində buna çətinliklə nail olunur. Belə qısa müddət ərzində tələbə praktik materialı, tapşırıqların yerinə yetirilməsi üçün tövsiyələri maksimum dərəcədə mənimsəməlidir. Bu tövsiyələr ona sözləri düzgün tələffüz etmək üçün fasiləsiz şəkildə hissiyatı artırmağa, cümlənin ən yaxşı variantını hazırlamağa, rus dilinin qanunauyğunluqlarını dərk etməyə imkan verir ki, bu da son nəticədə özünə nəzarət bacarıqlarının, öz nitqinə düşüncəli şəkildə yanaşmanı aşılamağa gətirib çıxaracaq. Fikrimizcə, belə biliklər və bacarıqlar kompleksi innovativ və ənənəvi yanaşmaların əlaqələndirilməsi sahəsində daha məqsədəuyğun formada qəbul olunur və mənimsənilir. Bu da nitq mədəniyyətini, əvvəlcə müəllimin nəzarəti altında, sonra isə sərbəst olaraq daha intensiv şəkildə artırmağa imkan verəcək.

Müasir kompyuter texnologiyalarının istifadəsi nəinki tədris prosesini metodik cəhətdən, həm də müəllim və tələbə münasibətlərinin xarakterini tam dəyişir. Belə olduqda tələbə özünü sadəcə öyrənən şəxs kimi deyil, ilk növbədə özünün təhsil səviyyəsini nəzərə almaqla qərar qəbul etmək hüququ olan tərəfdaş kimi hiss edir. Müəllim və tələbənin müştərək fəaliyyəti tələbənin öz seçimi üzrə bilik əldə etmək imkanlarını təmin edir. Belə vəziyyətdə müəllim üçün əsas məsələ tələbənin dərstdə yüklənmə səviyyəsinə nəzarət, tələbələrin maraqları və imkanlarına bərabər olan dərkedici tapşırıqların qoyulması bacarığı, müasir tələblərə uyğun konsultasiya və yerinə yetirilən tapşırıqların düzəlişidir. Müasir texnologiyalar müəllimlərə geniş təlim vasitələri və metodları təqdim edir.

Buna görə də son təlim məqsədini proqram vaxtı çərçivəsində bilik, bacarıq və vərdişlər kompleksini mənimsəmək kimi anlayaraq biz hesab edirik ki, bu məqsəd tələbələr tərəfindən yazılı və şifahi nitq vərdişlərinin əldə edilməsi kimi ifadə oluna bilər.

Yuxarıda göstərilənlərə nail olmaq üçün aşağıdakılar edilmişdir:

1. Tələbələrin rus dili üzrə bilikləri, bacarıqları və vərdişlərində fərqlərin yaranmasına təsir edən təlim və tərbiyə amilləri müəyyən edilmişdir.

2. Təlim prosesinin fərdiləşməsinə kömək edən innovasiya texnologiyalarının tətbiqi baxımından metodik ədəbiyyat, psixoloji və pedaqoji tədqiqatlar və rus dili müəllimlərinin təcrübəsi, həmçinin «fərdi yanaşma» termini, onun materialın öyrənilməsi zamanı reallaşdırılması imkanları təhlil edilmişdir.

3. Kompyuter vasitəsilə xüsusi praktiki iş və müvafiq ədəbiyyatın tədqiqi nəticəsində nitq qüsurlarının aradan qaldırılması zamanı rus dilinin xarici dil kimi tədrisi məşğələlərində tələbələrə fərdi yanaşmanın səmərəli priyomları və vasitələri işlənib hazırlanmışdır.

Qarşıya qoyulan tapşırıqları həll etmək üçün müəyyən ardıcılıqla aşağıdakı iş aparılmışdır.

1. «Rus dili dərslərində iqtisad universitetinin tələbələrinə fərdi yanaşma» termininin tərfi verilmiş, müxtəlif dərş mərhələlərində əsas iş növləri müəyyən edilmiş və nitq qüsurlarının növləri üzrə tələbələrin qruplara ayrılması işi aparılmışdır.

2. Tələbələrin kommunikativ səriştəliyini artıran, konkret olaraq onların ünsiyyət vasitəsi kimi rus dilinə yiyələnməsi üçün vərmiş və bacarıqlarını formalaşdırın interaktiv çalışmaları kompleksli işlənilib hazırlanmışdır.

3. Təcrübə yolu ilə innovativ və ənənəvi yanaşmalar sayəsində kompyuter vasitəsilə iqtisadiyyat profilli tələbələrə rus dili tədrisinin fərdiləşdirilməsinin zərurəti əsaslandırılmışdır.

Bundan sonra ali təhsil məktəblərində rus dili tədrisində kompyuter texnologiyalarının istifadəsinin linqvodidaktik məsələləri nəzərdən keçirilmişdir. Son onillikdə kompyuter texnologiyalarından istifadə etməklə geniş tətbiq edilən innovativ tədris priyomları və üsulları rus dilinin xarici dil kimi öyrənilməsində nəzəriyyənin nüfuzunun aşağı düşməsinə səbəb olmuşdur. Rus dilinin öyrədilməsi zamanı tədris materialının seçimi prinsiplərinin müəyyən edilməsi qeyri-ana dilinin təlimi üzrə məzmunun müəyyən edilməsi məsələsidir. Demək olar ki, bu, linqvistik problemdir. Lakin nəyi öyrətmək və necə öyrətmək sualları bir-birindən ayrı həll edilə bilməz. Buna görə də təlim materialının seçimi problemi həm linqvistik, həm də psixoloji problemdir. Hazırda eksperimentlərin nəticələri təsdiq edir ki, rus dili təlimini sürətləndirmək üçün həlledici şərt dar təlim vaxtı çərçivəsində öyrənilən predmetin, onun qanunlarının başa düşülməsinə kömək edən interaktiv təlim mühitinin yaradılmasıdır. Belə şərtlər fonunda rus dilinin innovativ və ənənəvi yanaşmalar şəraitində öyrənilməsi daha çox məqsəd-yönlü şüurlu proses kimi özünü göstərməlidir.

İkinci dilin öyrənilməsi üzrə təlim prosesinin təşkili zamanı tələbələrin psixoloji xüsusiyyətlərini də nəzərə almaq lazımdır. Aparılmış psixoloji tədqiqatlar insanın qeyri-ana dili kimi rus dilini öyrənərkən çətinliklərlə qarşılaşdığını üzə çıxarmışdır. Rus dilini müxtəlif yollarla öyrənmək olar. Ənənəvi yanaşmada dilin mənimsənilməsi dərəcəsi daha çox müəllimin hazırlıq səviyyəsindən və tələbənin düşünmə imkanlarından asılıdır. Digər yol isə müasir kompyuter texnologiyalarından istifadə etməklə süni dil mühiti yaratmaqdır. Çünki tələbələrə yalnız sistemli və ardıcıl şəkildə təsir göstərməklə, çoxsaylı təkrarlar vasitəsilə biz yaxşı rus dili nitqinin forma-

laşmasına şərait yarada bilərik. Buna da interaktiv mühitin yaradılmasında ənənəvi və innovativ yanaşmalardan bacarıqla istifadə kömək ola bilər.

Azərbaycan dilində təhsil almış tələbələrin nitqində leksik, morfoloji və sintaktik qüsurların olması sistematik şəkildə fərdi işin aparılmasını zəruri edir. Nitq qüsurları ilə fərdi iş apararkən həm səhvlərin xarakterini, həm də onların səbəblərini (rus dili normalarının özünəməxsusluğu və ya tələbənin ana dilininin təsiri) nəzərə almaq lazımdır. Səhvləri aradan qaldırmaq üçün ən rəşional priyomları tapmaq, bu və ya digər çalışmaları həcmi və ardıcılığını müəyyən etmək, mənimsəməni təminatlı və şüurlu etmək üçün bu çətinliklərin linqvodidaktik təhlilini aparmaq tələb olunur. Bu iş rus dili müəlliminin diqqət mərkəzində olmalıdır.

Tələbələrdə öyrənmək həvəsini inkişaf etdirmək, interaktiv mühit yaratmaq, nitq hadisələrini inkişaf edən proseslər kimi başa düşmək üçün müxtəlif didaktik materiallardan fəal istifadə etmək lazımdır. İnteraktiv mühit formalaşdırmaqla müəllim inadla təlimin differensiasiyasını həyata keçirir və bu zaman heç də bütün tələbələrin mənimsəmə səviyyəsinin eyni olmadığını nəzərə alır. Bəzilərinə materialı incəliklərinə qədər başa salmaq lazım olduğu halda, digərləri üçünsə bu artıqdır və hətta mənfi reaksiya yaradır, onlara kompyuter vasitəsilə düzgün cavabı tapmaq daha maraqlıdır. Yüksək intellektual fəallıq yaradan innovativ təlim vasitələri belə tələbələr üçün daha münasibdir. Bütün deyilənlərdən belə qənaətə gəlmək olar ki, təlim prosesində tələbələrin psixi və fizioloji xüsusiyyətlərinin bütün müxtəlifliyinin istifadəsi zəruridir. Eyni zamanda onların təhsiləlmənin müxtəlif səviyyələrində, biliklərin mənimsənilməsi sürətində bürüzə olunan düşünmə fəaliyyətinin özəlliyini də nəzərə almaq lazımdır.

Qrupla ümumi iş zamanı bütün tələbələr üçün münasib şərtlər yaratmaq çox çətindir. Dərslərdə tələbələrin differensial təlimi zərurəti yaranır. Bu baxımdan fəal şəkildə innovativ və ənənəvi yanaşmaların tətbiqi məqsədəuyğundur. Belə təlim növünü həyata keçirmək, təlim prosesini uğurla idarə edə bilməsi üçün müəllimə şərait yaratmaq lazımdır.

Müasir psixologiyada təcrübə yolu ilə artıq təsdiq edilmişdir ki, tələbənin davamiyyətliliyinin nəticəsi və fəallıq dərəcəsi öyrənilən predmetin məzmununa olan maraqla asılıdır. Fikrimizcə, əgər öyrənilən dildə danışmaq kimi əsas məqsədə hələ də nail olunmayıbsa tələbələr üçün ən münasib «psixoloji mühiti» kompyuter texnologiyaları vasitəsilə yaratmaq olar. Tələbələrdə dili bilməyin daha yüksək səviyyəsinə yalnız bütün intellektual səylərin maksimum səfərbərliyi sayəsində nail olmaq olar.

«İqtisad yönümlü ali təhsil müəssisələrində tələbələrə rus dili təlimində innovativ və ənənəvi yanaşmaların əlaqələndirilməsindən istifadə metodikasını» adlı **ikinci fəsildə** ali təhsil məktəblərində rus dili təlimində innovativ texnologiyaların tətbiqi üzrə işin vəziyyəti nəzərdən keçirilir. Bu fəsildə metodik tədris ədəbiyyatının (proqramlar, dərsliklər, dərs vəsaitləri) təhlili verilir. Rus dili tədrisinin texniki vasitələrlə aparılması təcrübəsi öyrənilir, rus dili üzrə tədris fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün innovativ və ənənəvi yanaşmaların əlaqələndirilməsi üzrə müxtəlif yollar nəzərdən keçirilir. İqtisadiyyat yönümlü ali təhsil məktəblərində rus dilinin təlimində kompyuter texnologiyalarından istifadə etməklə metodik işləmələr göstərilir. Təvsiyə edilən təlim sisteminin eksperimental yoxlanmasının nəticələri ətraflı şəkildə təsvir olunur.

Rus dili üzrə mövcud proqramların təhlilini aparmaqla tədqiqat işində multimedia texnologiyalarından istifadə tələblərinin əks olunması baxımından ABŞ, Çin, Macarıstan, Rusiya və Azərbaycanda tətbiq edilən müxtəlif təlim sistemləri nəzərdən keçirilir. Hazırda Azərbaycan metodistləri təhsil prosesində İT-texnologiyalardan istifadə sahəsində kifayət qədər uğurlara nail olublar. Yeni texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı müxtəlif çətinliklərə baxmayaraq, vaxtında qoyulan özlü sayəsində biz bu istiqamətdə planlı şəkildə irəliləyiş görə bilirik. Gənc mütəxəssislər üçün nə qədər paradoksal görünsə də Azərbaycanda təlim prosesində texniki vasitələrdən istifadənin əsası hələ XX əsrin ortalarında qoyulmuşdur. Belə ki, texniki təlim vasitələrinin tətbiqinə həsr olunan ilk məqalələr 1962-ci ildə «Azərbaycan məktəbində rus dili və ədəbiyyatı» jurnalında dərc olunmuşdur. Bu sahədə pionerlərdən T.S.Qudkovu, A.V.Saxarovu, Q.Q.Mamedovu, Ç.A.Bədəlovu, S.M.Hacıyevi, R.İ.Əzizovu, S.S.Mirzəyevi, L.Q.Vəkilovanı qeyd etmək olar. Bu dövr ərzində rus dilinin təlimində innovativ vasitələrin tətbiqinə həsr olunmuş bir sıra dissertasiyalar müdafiə olunmuş, bir neçə metodik vəsaitlər buraxılmışdır.

Aparılan müşahidələr, digər müəllimlərin qabaqcıl təcrübəsinin öyrənilməsi rus dilinin xarici dil kimi tədrisində zəif məqamları üzə çıxarmağa və ilk növbədə diqqət tələb edən məsələləri müəyyən etməyə imkan vermişdir. Lakin bu, rus dili metodikasının səmərəli modelini əsaslandırmaq üçün kifayət deyildir. Müəllim tərəfindən tətbiq edilən hər bir üsul müəyyən dərəcədə səmərəlidir, lakin bu üsulların səmərəlilik dərəcəsi müxtəlifdir və bunu müəyyənləşdirmək üçün müqayisəli təcrübə yoxlama tələb olunur.

İqtisad yönümlü ali təhsil məktəblərində tələbələrə rus dili təlimi üçün innovativ və ənənəvi yanaşmaların birləşməsindən istifadə etməklə inte-

raktiv mühiti formalaşdırarkən əsas kimi ümumi təyinatlı Microsoft Office paketinə daxil olan Microsoft Word və Power Point köməkçi proqramlarından istifadə edilmişdir. Həmçinin Adobe Premiere Pro, Adobe Media Encoder, Nero Vision, Adobe Photo Shop, Paint kimi xüsusi təyinatlı proqramlardan da istifadə olunmuşdur. İşlənən materialdan istifadəni asanlaşdırmaq üçün o, Microsoft Power Point proqramında təqdimat kimi hazırlanmışdır. Bu proqram interaktiv təlim materialını təqdim etmək üçün daha çox populyardır. Təqdimat slaydlar formasında hazırlanır və müasir estetik normalara cavab verir. Materialın təqdim olunması maraqlı alınır və tələbələr tərəfindən müsbət qarşılır.

Biz əsas diqqəti interaktiv dərslərin əsasında duran inteqrasiya olunmuş didaktik materiala yönəlirik. Bu, predmetin öyrənilməsi prosesini tam şəkildə reallaşdırmağa imkan verən sistemləşdirilmiş təlim materialıdır.

Tərəfimizdən hazırlanan bütün interaktiv material üç təlim mərhələsinə bölünmüşdür.

Birinci mərhələ özündə leksik-qrammatik vərdişləri və oxuya hazırlıq (mətnin başa düşülməsində çətinliklərin ilkin aradan qaldırılması) məqsədilə nitqə hazırlıq çalışmalarını birləşdirir. Bu mərhələdə tələbə yeni sözlər haqqında informasiya alır, çətin qrammatik hadisələrin izahını tapır, düzgün yazılış və tələffüzü öyrənir.

İkinci mərhələdə mətndən informasiyanı sərbəst şəkildə əldə etməklə tələbənin oxu vərdişləri və bacarıqları formalaşır. Bu mərhələdə əldə edilən vərdiş və bacarıqların təkmilləşdirilməsi baş verir. Tələbələr mətndən götürülən informasiyanı ötürməyi, həmçinin mətn mövzusu üzrə söhbət aparmağı öyrənirlər. Onlar dialoq tərtib edir, təklif edilən mövzu və ideyanı ifadə etməyi öyrənirlər, həmçinin informasiyaya öz münasibətlərini bildirirlər.

Üç əsas mərhələdən başqa həmçinin kompyuterin nəzarətedici imkanlarını da qeyd etmək olar. Müxtəlif nəzarət növləri mövcuddur. Bu həm yoxlayıcı suallar, həm də şifahi sorğudur. Fikrimizcə, ən səmərəli forma test nəzarətidir. Testlərin tərtibi zamanı biz hər bir tələbənin biliklərinin yoxlanılmasına fərqli yanaşa bilirik. Testlərin köməyi ilə həm cari, həm də yekun nəzarəti həyata keçirmək olar. Tərəfimizdən müxtəlif test növləri işlənilib hazırlanmışdır. Cari nəzarət üçün ekrana bir cümlə çıxarılır və onu davam etdirmək tələb olunur. Yekun nəzarət üçün isə tərəfimizdən test proqramları tətbiq olunur. Onların məğzi ondan ibarətdir ki, tələbəyə verilən testlər məcmusu beş müxtəlif testdən ibarətdir.

Müasir kompyuter texnikasından istifadə etməklə tərəfimizdən aparılan dərslərdə mətnlərin və qrammatik materialların (köməkçi material kimi)

öyrənilməsinin müxtəlif yolları işlənmişdir. Birinci mərhələdə leksik çalışmaların təqdim edilməsi və işlənməsi üzrə bir sıra eksperimentlər keçirilmişdir. Leksika ilə iş üzrə müxtəlif çalışmalardan istifadə olunmuşdur. Bura sadə antonim və sinonimlərin seçilməsindən başlamış daha çətin mətn üzərində işə qədər çalışmalar daxildir. Misal üçün sinonimlərin axtarışı üzrə çalışmanı göstərmək olar. Ekranada tələbə qarşısında sözlərin siyahısı verilir və onlara sinonimlərin tapılması tapşırığı qoyulur. Bəs burada innovativ yanaşmanın məğzi nədən ibarət olur? Məsələ ondadır ki, biz tələbələrin müxtəlif hazırlıq səviyyəsini nəzərə alırıq. Güclü tələbə dərhal ona təklif edilən tapşırığı yerinə yetirməyə başlayacaq, zəif isə bu sözləri doğma dilə çevirməkdə çətinlik çəkəcək. Bu sözlərin mənasını başa düşməkdə çətinlik çəkən tələbəyə isə anlaşılmayan sözün üzərinə «mous»la tıklamaq kifayət edər ki, onun tərcüməsi peyda olsun. Bir daha tıkladıqda isə ilkin söz qayıdır. Sinonimləri seçdikdən sonra kompyuterin yaddaşında olan bütün sinonimləri ekrana gətirərək müqayisə aparmaq olar. Zərurət olduqda ekrana əvvəlki üsulla bütün sözlərin ana dilə tərcüməsini çıxarmaq olar. Bu çalışmanı yerinə yetirərkən tələbə narahatlıq hiss etmir, çünki yaxşı bilir ki, çətinlik yarandıqda onun köməyinə nəinki müəllim, həm də kompyuter gələcək.

Tərəfimizdən çoxlu sayda müxtəlif təkrar olunmayan çalışmalar hazırlanmışdır. Bu materialdan istifadə etməklə dərstdə müxtəlif fəaliyyət növlərini tətbiq etmək olar.

İkinci mərhələdə videosıranın üstün illüstrativ funksiyası saxlanılır, lakin onu birbaşa olaraq mətndə animasiyalı təlim fraqmentinin və ya videosıranın elementi tamamlayır. Fikrimizcə, materiala tənqidi yanaşma vərdişlərini aşılamaq üçün iş məhz mətn üzərində (Azərbaycan dilində təhsil almış tələbələr üçün) aparılmalıdır. Dilin əsasında nitq dayandığı üçün mətn sayəsində tələbələrə nitq mədəniyyəti aşılır.

Bundan sonra tələbə üçüncü təlim mərhələsinə keçir. Bu mərhələdə çalışmalar vasitəsilə düzgün yazı üzrə biliklər və vərdişlər mənimsənilir. Bu mərhələdə bu biliklər təlim fəaliyyətinin əsas məzmunudur. Dərsin bu hissəsində dərsin idarə olunması tam olaraq müəllimə keçir. Tələbələr müəllimi dinləməklə hazırlıq səviyyəsindən asılı olaraq ya birlikdə, ya sərbəst işləyirlər. Bu mərhələ ənənəvi təlim normalarından uzaqlaşmağa imkan verir. Tələbələr maraqla məşq rejimində çalışırlar. Çalışmalar açıq və əlçatan formada verilir ki, bu da təlim prosesinə oyun elementi gətirir və müəllimi artıq işlərdən azad edir. Ən əsası isə tələbələrdə bu proqramla işləmək üçün həvəs yaranır. Misal üçün qrammatik vərdişlərin formalaşdırılmasına yönəlmiş çalışmanı göstərmək olar. Ekranada sözlər buraxılmış

bir neçə cümlə verilir. Buraxılmış sözlər arayışda verilir və onları düzgün hal formasında vermək tələb olunur. Zərurət olduqda sözlərin və cümlələrin tərcüməsinə baxmaq olar. Tələbə sözün düzgün formasını seçməli və cümləyə qoymalıdır. Düzgün cavab olduqda söz cümlədə öz yerini tutur. Çalışmanın yerinə yetirilməsi zamanı onların kompyuter tərəfindən cavablarının qiymətləndirilməsi aparılır.

Təklif edilən metodik tövsiyələrin məqsədüeyğunluğu təcrübədə yoxlanılmışdır. Tədris təcrübəsi üç mərhələdə aparılmışdır: nəzarət, formalaşdırma və təsdiqedicidir. Təlim təcrübəsinin səmərəliliyi təlim boyu testlərin nəticələri üzrə məlumatların müqayisə edilməsi yolu ilə müəyyən edilmişdir. Bu məlumatlar təcrübə və nəzarət qruplarında tələbələrin keçilən materialın mənimsənilməsində uğur dinamikasını göstərir.

Innovasiya texnologiyalarının tətbiqi üzrə təcrübə işi Azərbaycan Dövlət İqtisadi Universitetinin bazası əsasında təşkil olunmuşdur. Tədqiqatın nəticələrinin aprobasiyası innovativ və ənənəvi yanaşmaların bir neçə il ərzində müxtəlif fakültələrdə birinci kurslarda rus dilinin xarici dil kimi tədrisi üçün interaktiv mühitin formalaşdırılmasında planlı şəkildə birləşməsi yolu ilə həyata keçirilmişdir. Bu qruplar üçün tələbələrə rus dilinin xarici dil kimi tədrisini maraqlı və əyləncəli edən bu və ya digər innovasiya modeli ilə işləmək metodikası hazırlanmışdır.

İnteraktiv mühitin formalaşdırılmasının səmərəliliyini təsdiq etmək üçün tərəfimizdən üç il ərzində aparılan tədris təcrübəsi zamanı təlim fəaliyyətinin ümumi təhlili aparılmışdır. Dəyişiklikləri daha çox təsdiq edən əsas əlamət, fikrimizcə, orta davamiyyət balıdır. Davamiyyətin müsbət dinamikasının əsas tendensiyalarını nəzərə alaraq biz belə nəticəyə gəldik ki, xarakteristikaların dəyişməsi əyani surətdə azərbaycanlı tələbələrin rus dilini ünsiyyət vasitəsi kimi öyrənmə vərdisləri və bacarıqlarının inkişafını göstərir və təhsil prosesini fərqli şəkildə təşkil etməyə imkan verir ki, bu da ikinci dilə yiyələnmə səviyyəsinin yüksəlməsinə xeyli kömək edir.

Təlim prosesində tələbələrin orta statistik balının dəyişmə dinamikası

Qruplar №	İlkin orta bal	Yekun orta bal	Ballarda artım	%-lə artım	10 ballıq sistem üzrə %-lə artım
Eksperimental qrup					
412	5,4	8,3	2,9	53,7	29
414	5,1	7,6	2,5	49	25
600	4,75	7,1	2,3	48,4	23
784	4	6,3	2,3	57,5	23
Nəzarət qrupu					
602	7,5	8,8	1,3	17,3	13
47	5	5,9	0,9	18	9
408	7,2	8,1	0,9	12,5	9
416	4,6	5,3	0,7	15,2	7
786	3,9	4,5	0,6	15,3	6
410	8,2	8,5	0,3	3,6	3

2010-cu ildən 2012-ci ilədək tələbələrin «Rus dili» fənni üzrə bilik, bacarıq və vərdislərin mənimsənilməsi üzrə eksperimentin nəticələrini müqayisə edərəkən müəyyən edilmişdir ki, ümumən tələbələr bu fənnin mənimsənilməsinə xeyli maraq göstərirlər. Təlim təcrübəsi testlərinin nəticələrinin təhlili tələbələrin bacarıqlarının inkişafında ümumi müsbət dinamikanı üzə çıxarır. Lakin müşahidələr göstərir ki, eksperimental və nəzarət qruplarında dil üzrə bilik və bacarıqların formalaşması müxtəlifdir. Tədqiqat müddətində eksperimental qruplarda orta balın xeyli – 52% artımını görürük. Lakin nəzarət qruplarında isə artım göstəriciləri azdır – 13,6%. Hətta əgər orta balın artımını onballıq sistem üzrə nəzərdən keçirəlik, bu halda belə göstəricilərin dəyişməsi əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir – 25% və 7,8%. Nəzarət qruplarında statistik göstəricilərə görə digərlərini geridə qoyan iki qrupu qeyd etmək olar (cədvəldə onlar ayrı rənglə göstərilmişdir). Orta balın artımı 17,6%, digər dörd halda isə 11,6%. Onballıq sistem üzrə göstəricilər iki dəfə artıq fərqlənir – 11% və 6%. Bu

nəticələrə bu iki qrupun azlığı ilə nail olunmuşdur ki, bu da hər tələbəyə fərdi yanaşmanın nəticəsidir.

Eksperimental qruplarda yekun yüksək göstəricilər onu göstərir ki, innovativ və ənənəvi yanaşmaların əlaqələndirilməsi strategiyası kifayət qədər nəticə etibarilə səmərəlidir. Bununla bağlı olaraq müasir reallıqlar nəzərə alınmaqla tələbələrin hazırlıq səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına kömək edən yeni proqram vasitələrinin hazırlanması və təkmilləşdirilməsini davam etdirməyə böyük ehtiyac yaranır.

Nəticədə tədqiqatın yekunları verilir, elmi tədqiqatın məzmunundan irəli gələn əsas nəticələr və ümumiləşdirmələr göstərilir.

Aparılan tədqiqat zamanı aşağıdakı **nəticələr** əldə edilmişdir:

1. Öyrənilən materialın mənimsənilməsi imkanlarından asılı olaraq bu metodika tələbələri təsnifatlandırmağın zəruriliyini şərtləndirir, və bu da onunla əsaslandırılır ki, hər bir insan müəyyən bacarıqlara malikdir və buna görə təlim prosesinin fərdiləşdirilməsinə zərurət yaranır.

2. Dərslərin yalnız ənənəvi formada, təlim imkanlarına görə fərqlənən tələbələrin fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmadan aparılması dərslə ayrılma vaxtının qeyri-rasional istifadəsinə gətirib çıxarır. Bu zaman ən yaxşı təlim imkanlarına malik olan tələbələr əlverişsiz vəziyyətdə qalırlar.

3. Təlimin kompyuterləşməsi dərslərdə geridə qalmanı və davamiyyətsizliyi xəbərdar edən əsas metoddur və bu, metodik və məqsədyönlü şəkildə aparılmalıdır və bu zaman kompyuterləşdirilmiş yanaşmanı bütün tələbələrə tətbiq etmək lazımdır.

4. Belə vəziyyətdə müəllim üçün əsas məsələ tələbənin dərslə yüklənmə dərəcəsinə nəzarət etmək, tələbənin maraqları və imkanlarına bərabər olan dərkedici tapşırıq qoymaq bacarığı, yerində məsləhətlər vermək və yerinə yetirilən çalışmaların düzəldilməsidir.

5. Kompyuterdə sərbəst iş və müəllimin vaxtında edilən köməyi sayəsində tələbəyə işin məqsədi, onun gedişatı aydın olur ki, bu da qarşıya qoyulan tapşırığın yerinə yetirilməsinə düşünülmüş şəkildə yanaşmağa, yeni yolların tapılmasına, özünün inkişaf etməsini anlamağa kömək edir. Bunun da nəticəsində tələbə sərf etdiyi əməkdən razı qalır, onda təhsilə, çalışmağı davam etdirməyə maraq artır.

Əlavə qismində dissertasiyaya müvafiq işləmələr olan disk əlavə olunur.

Dissertasiyanın əsas müddəaları aşağıdakı məqalələrdə əks olunmuşdur:

1. Теоретические основы использования аудиовизуального курса при обучении русскому языку как иностранному//2006-ci ildə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində yerinə yetirilmiş büdcə təyinatlı elmi-tədqiqat işlərinin yekununa həsr edilmiş praktiki konfrans. Bakı, 2007-ci il.

2. Коммуникативная направленность обучения как ведущее направление в изучении русского языка при помощи ПК//2007-ci ildə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində yerinə yetirilmiş büdcə təyinatlı elmi-tədqiqat işlərinin yekununa həsr edilmiş praktiki konfrans. Bakı, 2008-ci il.

3. Формирование интерактивной среды для обучения студентов русскому языку как иностранному в экономическом вузе// Сборник научных статей «Современные научные исследования в области гуманитарных наук». Москва. 2009.

4. Роль информационных технологий в обучении русскому языку// Научно-методический и общественный журнал «Русский язык и литература в Азербайджане». Баку. №2, 2009.

5. Речевые недочеты и пути их преодоления при помощи IT-технологий// Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Xəbərləri. Bakı. №5, 2009.

6. Сочетание инновационных и традиционных подходов в формировании интерактивной среды для обучения студентов русскому языку как иностранному// Москва – Самара. Центр Германских языков. 2009.

7. Психологические аспекты обучения русскому языку как иностранному в условиях IT-технологий// Azərbaycanşünaslığın Aktual Problemləri». Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 87-ci ildönümünə həsr olunmuş I Beynəlxalq elmi konfrans. Bakı-Naxçıvan-Gəncə. 3-8 may 2010-ci il.

8. Эффективность создания интерактивной среды в процессе обучения русскому языку как иностранному// Учёные записки» серия языка и литературы, серия общественно-политических наук. Совместное издание Баку – Минск. №1, 2010.

9. Организация самостоятельной работы студентов с использованием технических средств//2011-ci ildə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində yerinə yetirilmiş büdcə təyinatlı elmi-tədqiqat işlərinin yekununa həsr edilmiş praktiki konfrans. Bakı, 2012-ci il.

10. Некоторые аспекты применения компьютерных технологий на уроках русского языка// *Azərbaycan Dillər Universitetinin Elmi Xəbərləri*. Bakı. №3, 2012.

11. Применение IT – технологий на семинарах при обучении русскому языку как иностранному// *Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Xəbərləri*. Bakı. №3, 2012.

12. Интерактивная среда в современном процессе обучения// *Научно-методический журнал министерства народного образования республики Узбекистан «Преподавание русского языка и литературы»*. Ташкент. №8, 2012.

13. Самостоятельность как психологический мотив при обучении русскому языку в условиях вуза// 2012-ci ildə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində yerinə yetirilmiş büdcə təyinatlı elmi-tədqiqat işlərinin yekununa həsr edilmiş praktiki konfrans. Bakı, 2013-ci il.

14. Инновационные технологии и обучение русскому языку// *Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVII Respublika elmi konfrans materialları*. Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti. Bakı. 18-19 dekabr 2012 ci il. II-cild. Bakı 2013.

15. Психолого-педагогические вопросы сочетания инновационных и традиционных подходов в обучении русскому языку в условиях вуза// *Bakı Slavyan Universitetinin Elmi Əsərləri. İctimai-Siyasi Elmlər Seriyası*. Bakı. №1, 2013.

Çapa imzalanıb: 27.02.2015.
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat – Poliqrafiya mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

